

A II. Vatikáni zsinat előkészületei **Roberto Tucci SJ kiadatlan naplójegyzetei tükrében**

Szabó Ferenc SJ könyvismertetése

Giovanni Sale SJ, Giovanni XXIII e la preparazione del Concilio Vaticano II

nei diari inediti del direttore della „Civiltà Cattolica” padre Roberto Tucci, Jaca Book, Milano-Foligno, 2012

(I. rész)

Angelo Giuseppe Roncalli velencei pátriárka, alig három hónappal azután, hogy XXIII. János néven pápa lett, 1959. január 25-én bejelentette, hogy egyetemes zsinatot hív össze. Fél évszázaddal ezelőtt, 1962. október 11-én nyitotta meg a Szent Péter-bazilikában a II. Vatikáni egyetemes zsinatot, amelyen az Egyház történelmében addig a legtöbb püspök vett részt. A pápa híres *Gaudet Mater Ecclesia* (Örvendezik az Anyaszentegyház) kezdetű megnyitó beszéde lassú érlelődés, előkészület gyümölcse volt. Az idős pápa „prófétai intuícióval” – a Szentlélek sugallatára – hívta össze ezt a zsinatot, amely az Egyház korszerűsödését, megújítását célozta, és amely korfordulót jelent az egyháztörténelemben.

A zsinat programját a pápa nem határozta meg rögtön: célkitűzését és természetét fokozatosan – a világ püspökeit és a teológusokat konzultálva – körvonalazta. Legelőször a keresztények egységének helyreállítását említette. És ez is maradt fő törekvése.

A három évig tartó zsinati előkészületek alatt János pápa több ízben kihallgatáson fogadta Roberto Tucci jezsuitát, a *La Civiltà Cattolica* című jezsuita folyóirat akkori fiatal (38 éves) igazgatóját, hogy megbeszélje vele a zsinat célkitűzését, és a folyóirattól szándékai megvalósításának támogatását kérje. R. Tucci 1959-ben lett a *Civiltà Cattolica* igazgatója, és ezt a szerepét 1973-ig töltötte be. De együttműködött a zsinati munkákban is mint szakértő (a világiak apostolságával foglalkozó bizottságban) és mint a sajtó tájékoztatója a zsinati munkákról. 1973-ban a Vatikáni Rádió igazgatója lett, majd II. János Pál nemzetközi útjainak szervezője, jelenleg bíboros. Most megjelent naplójegyzeteiben nyomon kísérhetjük *a zsinat előkészületeit*.

A naplójegyzeteket *Giovanni Sale* fiatal egyháztörténész jezsuita tette közzé, felhasználva az elmúlt ötven év során megjelent legjobb, a zsinati fordulatot elemző műveket (G.

Caprile SJ, G. Alberigo, A. Melloni, A. Riccardi, J. W. O'Malley). Ezek összefüggésében alaposabban megértjük a zsinati előkészületek nehézségeit, például a Római Kúria konzervatív bíborosainak ellenállását, illetve a nagy „áttörést”, amely végül is a II. ülészakon VI. Pál vezetésével, a haladó teológusok bevonásával valósulhatott meg.

A zsinat bejelentése különleges történelmi pillanatban történt: a II. világháború után kialakult hidegháborús és ideológiai feszültség az Egyesült Államok és a Szovjetunió között kezdett enyhülni a katolikus Kennedy és a sztálini diktatúrát bírálni kezdő Hruscsov elnöksége alatt. A világsajtó pozitívan és lelkesedéssel üdvözölte a zsinat bejelentését, a nyitást a korszerűsítés felé. Nem így kezdetben az *Osservatore Romano* és a *Civiltà Cattolica*, amelyek még XII. Pius irányvonalát képviselték. János pápa, aki szívén viselte a keresztények egyesítését, az ortodox egyházak képviselőit, az Egyházak Világtanácsa főtitkárát és a canterburyi érseket is meghívta a zsinatra. A pápa „új pünkösdről” kezdett beszélni, majd létrehozta az „Előkészítő Bizottság” munkáját előkészítő, 10 bíborosból álló csoportot – valamennyien a Kúriából, és mind olaszok voltak – és irányítását Domenico Tardini bíboros államtitkára bízta. A Bizottság titkára a *Rota Romana* prelátusa, Mons. Pericle Felici lett, aki a zsinati ülésen végig megőrizte e megbízatását. Sokan kétkedve nézték és bírálták is a pápának ezt a döntését, ti., hogy a Római Kúria vette kézbe a zsinat előkészítését, nemigen engedve szóhoz jutni a világegyház püspökeit. János pápa azonban megfékezte Mons. Felici és a Kúria törekvéseit, mert mindenképpen biztosítani akarta a zsinat szabadságát. Többek között azzal, hogy nem a Szent Officium prefektusára, az intranszigenz Ottaviani bíborosra, hanem Tardini államtitkára bízta az Előkészítő Bizottság irányítását, és azt óhajtotta, hogy az egyes szakbizottságok titkárait a Kúrián kívüli személyekből válasszák.

Amikor Roncalli pápa a Kúriára bízta a zsinat előkészítését (hiszen ennek feladata, hogy segítse a pápát az egyetemes egyház kormányzásában), tudta, hogy nehéz lesz azt megnyerni a zsinati reformoknak. A Kúriára, főleg a Szent Officiumra utalva kijelentette P. Tuccinak, a *Civiltà Cattolica* fiatal igazgatójának: „kicsinyes, beszűkült mentalitással rendelkeznek, mert nem hagyták el soha Rómát és környékét: képtelenek az Egyház dolgait valóban egyetemes távlatokban látni.” Ez állt a „római teológia” szűkösségre is. A Kúria tagjaiból álló Előkészítő Bizottság számos (kb. 70) témát javasolt a zsinati tárgyalásokra; ezek arra korlátozódtak, hogy kommentálják az utolsó pápák, főleg XII. Pius tanítását.

János pápa 1962. október 11-re tűzte ki a zsinat megnyitását. Az előkészületek három éve során lassan körvonalazódott a pápának a zsinat szerepéről alkotott felfogása: ebben nagyban segítettek olyan püspökök és teológusok, mint Léon-Joseph Suenens belga bíboros, a jezsuita biblikus Agostino Bea, a francia Paul-Émile Léger, az olasz Giacomo Lercaro és Gi-

ovanni Battista Montini, aki VI. Pál néven utóda lett, és a második ülésosztálytól vezette a zsinatot.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy G. Roncalli néhány évig nuncius volt Párizsban. Erre utal a pápa megjegyzése: az első kihallgatás során (1959. szeptember 12-én Castel Gandolfóban) ezt mondta P. Tuccinak: „a jó francia jezsuita atyák az *Études*-nél egy kicsit hagyták magukat befolyásolni újító eszmeáramlatoktól.” – „Ahogy hallottam, még az egyházi tanításba is bevitték ezt az újfajta modernizmust: minden problematikusává válik, és a fiatalok végül mindent kétségbe vonnak.” A pápa az ún. „új teológiára” utalt, amelyet annak idején Róma elítélt: XII. Pius *Humani generis* kezdetű enciklikájában, nem nevezve ugyan meg olyan érintett jezsuita teológusokat, mint Henri de Lubac, Jean Daniélou, Pierre Teilhard de Chardin és mások. Az *Études* francia jezsuitái tehát az újító irányzat hívei voltak, míg római rendtársai a *Civiltà*-nál konzervatívok. XXIII. János ez első alkalommal azt kérte P. Tuccitól, hogy ezután a folyóiratot ne a pápának mutassák be előzetes cenzúrára, hanem közvetlenül Tartini bíborosnak, akiről elismerően nyilatkozott. Amikor János pápa tapasztalta a *Civiltà* szerkesztőinek merevségét, arra biztatta az új igazgatót, hogy a folyóiratot állítsa a zsinati *aggiornamento* szolgálatába, többek között úgy is, hogy leváltják a szerkesztőség idősebb, konzervatív atyáit, és az új felé nyitottabb rendtagoknak adják át a szerkesztést.

XXIII. János a P. Tuccinak adott kihallgatások során érdekes kijelentéseket tett. Itt nem vehetjük sorra az egyes beszélgetéseket, amelyekről gondos feljegyzéseket készített a jezsuita. De idézek a pápa néhány fontosabb megnyilatkozásaiból. (Vö. Sale 29.). Megállapította, hogy a zsinat igazában csak az utolsó hetekben kezdte meg érdemi munkáját. Közölte Tuccival azt is, hogy az első ülésosztály idején az atyák kevésbé nyitottak meg a párbeszédnek, főleg a Szentírás és az egyháztan kérdéskörében. E témánál csupán annyi történt, hogy korlátozták a Szent Officium befolyását: elérték azt, hogy a teológiai bizottság, amely gyakorlatilag Ottaviani bíboros kezében volt, együttműködjön bizonyos fontos témánál a Keresztények Egysége titkárságával, hogy biztosítsák a zsinat szabadságát. R. Tucci ezt jegyezte be naplójába: „[A Pápa] panaszkodott e tényről: a Szent Officium azt hiszi, hogy parancsolhat neki. Azt mondta, hogy helyre kellett tennie; jóllehet dicsérte Ottaviani bíboros és Mons. Parente és mások jó szándékait, hozzátette: még nem értették meg, hogy bizonyos eljárás módokat egyáltalán nem hagyhat jóvá. Bírálta a [XII. Pius alatt befolyásos] jezsuita Sebastian Tromp teológust is, aki a teológiai bizottság konzultora volt, „aki azt hiszi, hogy taníthatja a püspököket, és kevésbé becsüli őket”. Újra csak megerősítette a zsinat természetére vonatkozó elgondolását: nincs szó tanbeli kérdések eldöntéséről, amellyel el kellene kerülni, hogy az Egyház hite súlyos kárt szenvedjen. A Pápa szívén viselte a zsinat szabadságát. Az első ülésosztály során

nem akart közbelépni, hogy az atyák szabadon vitatkozhassanak, és ők maguk találják meg a helyes utat. Másrészt – vallotta János pápa alázatosan – mivel nem volt meg a kellő szaktudása bizonyos kérdésekben, közbelépése esetleg inkább zavart okozott volna, semmint segítséget. Ez volt XXIII. János pápa zsinati pedagógiája: lehetővé tette a világegyház püspökeinek, hogy ők maguk legyenek a „zsinati esemény”, az „új pünkösöd” igazi főszereplői.

(II. rész)

XXIII. János pápa *megnyitó beszédében* (1962. október 11.) a zsinat programjáról szólva Krisztust jelölte meg a történelem és az élet sugárzó központjának; a szükséges *aggiornamento* megköveteli a kölcsönös együttműködést; a zsinat azt célozza, hogy „az emberek, a családok és a népek valóban a mennyei dolgok felé emeljék lelküket”. Távolságot vett a történelem és a modern társadalom pesszimista szemléletétől, elutasítva a „félelem és gyanúsítás kultúráját”. Elítélte a becsukódást, főleg az Egyházban, azok nézetét, aki a múltba vágyódnak vissza, azt mondva, hogy egyre rosszabb lesz a helyzet. Szembe kell helyezkedni ezekkel a hamis, vészjósló prófétákkal. „Az Egyház végre megszabadult annyi múltbeli profán tehertől, amelyek politikai számításból megakadályozták igazi megújulását.” „Ez azonban nem akadályozza meg abban, hogy elítélje (amint sok atya várta) azokat a rendszereket, főleg kommunistákat, amelyek megtiltották, hogy püspökeik Rómába jöhessenek. Ők ma éreztetik hiányukat; mivel a Jézus Krisztusba vetett hitük miatt bebörtönözték őket, vagy másképpen akadályozottak: az emlékezés rájuk arra ösztönöz bennünket, hogy buzgón imádkozzunk értük Istenhez.” (51.)

A megnyitóbeszéd második része néhány lényeges pontot ajánlott a zsinati atyák figyelmébe. A hitletétemény (*depositum fidei*) kapcsán hangsúlyozta: a zsinat szándéka, hogy átadja „a tiszta és teljes tant, minden enyhítés és torzítás nélkül”, még ha „e zsinat főcélja nem csupán az, hogy megőrizze ezt az értékes kincset, és csak az antikvitással foglalkoznánk, hanem vidám akarattal és félelem nélkül feladatunknak feszüljünk: korunk azt követeli, hogy folytassuk azt az utat, melyet az Egyház húsz évszázad óta jár”. Ma előre kell lendülnünk az igazi tan elmélyítésében és annak előterjesztésében, éspedig „a mai gondolkodás kutatási formái és irodalmi megfogalmazásai révén”. És itt következett János pápa sokat idézett és magyarázott megkülönböztetése: „Más a *depositum fidei* régi tanának lényege és más annak újrafogalmazása: és erre kell nagyon ügyelni, mérlegelve azt a Tanítóhivatal főleg lelkipásztori kijelentéseinek összefüggésében.”

János pápa tehát azt tűzte célul a zsinati atyáknak, hogy a katolikus tanítást fogalmazzák újra a modern, korszerű nyelvezet szerint, és mindent *lelkipásztori* szempontból tekintsenek. Ezenkívül Krisztus Jegyesének, az Egyháznak új módon kell tárgyalnia a hit kérdéseit: figyelve a mai igényekre a meghallgatásra és az irgalomra kell törekednie az elítélés és a kiátkozások megisméltése helyett. „A zsinattal az Egyház inkább mindenki szerető, jóságos, türelmes és irgalommal teljes anyjának akar mutatkozni, jóságosnak különvált gyermekei iránt is.”

Igen jelentős visszhangot keltett politikai körökben is János pápa 1963. április 11-én közzétett *Pacem in terris* kezdetű enciklikája. A zsinati fordulatot elemző egyháztörténészek az elmúl fél évszázad során (most az 50. évfordulón tartott megemlékezések alkalmával is) rámutattak a körlevélnek a nemzetközi politikai feszültség enyhülésében játszott szerepére, és arra, hogy indítást adott a „baloldal” felé való nyitás, a keresztény–marxista párbeszéd elindítására is. Közismertté lett a pápa megkülönböztetése: a merev ideológiai rendszerektől (mint például a marxista-kommunista ideológia, történelmi materializmus és ateizmus) meg lehet különböztetni a változó történelmi mozgalmakat és az azokban elkötelezett személyeket. A nem hívő, jóakarátú emberekkel lehetséges a párbeszéd a világbéke és a nagyobb igazságosság keresésében. Egyébként a katolikus morális mindig megkülönböztette a tévedést és a tévedőt. (Vö. 158–159. pontok.)

P. Tucci jegyzeteiben (Sale, 41.) érdekes utalásokat találunk az enciklika kidolgozására vonatkozóan. Hosszabb utalásokat a korabeli olasz politika és az egyház kapcsolatára is. Egyesek úgy értelmezték az enciklikát, hogy az „feloldozta” kommunistákat *en bloc*, ellentétben a Szent Officium pár évvel korábbi (1949-es), az ateista kommunizmust elítélő dekrétumával. Tucci tárgyalt a körlevél keletkezéséről Cicognani bíborossal, aki ezt jegyezte meg: első megfogalmazását Mons. Pavan készítette el, sokkal hosszabb volt. János pápa, aki lépésről lépésre követte elkészítését, túlságosan hidegnek találta, ezért bibliai idézeteket és buzdító szakaszokat iktattak a szövegtervezetbe. Következett P. Ciappi teológiai revíziója, majd az Államtitkárság és végül Mons. Zannoni módosításai. A végső szövegbe több idézetet átvettek a Bibliából és az egyházatyáktól. XXIII. János pápa békeüzenete igen kedvező fogadtatásra talált politikai körökben, Kennedynél és Hruscsovnál is.

Történészek gyakran ismételték, hogy Roncalli bíboros, velencei pátriárka pápává választása fordulatot hozott a Szentszék és a kommunista blokk országainak kapcsolatában. Elkötelezettsége a békéért, dialóguskészsége hozzájárult a „vasfüggöny ledöntéséhez”. Elindította az *Ostpolitikot*, amelyet utódja, VI. Pál, az *Ecclesiam suam* enciklika dialógus-pápája a zsinat támogatásával folytatott. Mindezt a különböző világnézetű és politikai irányú történé-

szek különbözőképpen ítélik meg. Az egyházon belül is másképp látta/mérlegelte a *modus vivendi*-t kereső vatikáni diplomácia, és másképp az ateista hatalom által üldözött hitvalló papok és világiak, a vértanúk egyházának képviselői. Ezt a kérdéskört és súlyos problémát csak röviden érinti Sale (72–75.), hivatkozva A. Riccardi és főleg G. Barberini monográfiáira. Ez utóbbi közzétette és mérlegelte Agostino Casaroli, az *Ospolitik* főszereplője szellemi hagyatékát, dokumentumait. (Erről lásd Szabó Ferenc: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ospolitik színe és visszája*. JTMR–L’Hamattan, Budapest, 2012.)